

”Inte väcker jag väl någon som är död?”

Om Boris Pilnjak

Lidija Tjukovskaja har berättat hur Anna Achmatova kom till henne den 9 mars 1940, sjönk ner på soffan och sade: ”Jag är fruktansvärt trött ... Jag skriver varje natt ... En kil som slås in ...” Och Anna läser

*Kanske bara du kan tyda detta...
När mörkret brusar sömlöst runtomkring,
då slås med ens en kil av sol och av konvalj
rakt in i svart decemberratt.
På stigen kommer du emot mig
och skrattar ljusst och sorglöst,
men barrskogen och dammens vassrugg
svarar med ett egendomligt eko...
Inte väcker jag väl någon som är död?
Förlåt mig då, jag kan inte annat:
Jag sörjer dig som vore du min egen,
och grips av avund när jag hör någon gråta.
Att kunna gråta denna hemska tid,
begråta dem som ligger kastade i klyftan...
Men innan tårarna når ögonvrån,
har vätskan dunstat bort och kvar finns ingen
svalka.*

Anna säger inte vem dikten är tillägnad men Lidija förstår att det finns någon personlig anknytning. Det tar lång tid innan diktens tillägnan blir känd – ”Till Boris Pilnjak”. När en stor samling av Achmatovas dikter publiceras i väst 1967 anges 1938 som diktens tillkomstår men det finns ingen tillägnan. Namnet Pilnjak kryper fram i en not i den samvetsgranna utgåvan av Achmatovas dikter 1976, sammanställd av forskaren Viktor Zjirmunskij: ”Tillägnad förfat-

taren Boris Pilnjak (1894–1937)”. Men det är först i en utgåva från 1986 som namnet kan stå före dikten.

Sådant är ödet för många av Achmatovas dikter, där personen som dikten tillägnas, eller orden i en epigraf till dikten, blir den andra rösten i en dialog. Ur dialogen som bygger upp dikten växer en hel situation, ett minne av en händelse eller av någon annans ord.

År 1989 skriver Pilnjaks son förordet till en återutgivning av faderns verk *Повесть непогашенной луны* (Historien om månen som ännu inte släckts, 1926) och då berättar han om faderns arrestering 1937. Sonen vet också att Achmatova år 1938 gjorde en resa till Kolomna till Pilnjaks föräldrahem, men att hon inte hittade huset. ”Tydligt var folk för rädda att peka ut det för henne.”

Två år tidigare hade Achmatova besökt ”den i onåd fallne diktaren” Osip Mandelstam i staden Voronezj och nu har hon tydligt velat göra något liknande. Men hon kommer försent, vilket hon själv anar i dikten: ”Inte väcker jag väl någon som är död?”

Lidija Tjukovskaja berättar att dikten öppnade sig för henne en dag i juni 1955 då hon och Achmatova var på väg till Peredelkino och på bron vid dammen hörde hon Anna säga: ”... på stigen kommer du emot mig och skrattar ljusst och sorglöst, men barrskogen och dammens vassrugg svarar med ett egendomligt eko”. Lidija förstår att detta är dammen i dikten tillägnad Pilnjak. Från juni 1936 bodde Pilnjak i Peredelkino.

Det var genom Pilnjaks bekanta som Achmatova i Moskva lyckas lämna över ett brev till Stalin hösten 1935 när hennes son Lev och dåvarande man Nikolaj Punin arresterats i Leningrad. Michail Bul-

gakov (som själv skrivit till Stalin för att få lämna landet – men utan resultat) hade gett henne rådet att skriva för hand. Achmatovas brev till ”Iosif Vissarionovitj” slutar med en bön: ”Jag ber er, Iosif Vissarionovitj, ge tillbaka min man och min son, och jag är säker på att ingen någonsin skall klandra detta.” Kanske är det den personliga tonen (där Achmatova dock för in eftervärldens möjliga dom – ”ingen skall klandra”) som leder till att sonen Lev och Nikolaj Punin verkligen släpps ur fängelset? Men bara för en tid. 1938 blir Lev arresterad igen och döms till fem år i läger.

Boris Pilnjak har redan på 1920-talet börjat kritisera regimen, inte den politiska ledningen men *lögnerna* om hur det står till i landet. Så länge det rör sig om vardagligheter som elektrifieringen av landet – ”större delen av folket sitter i mörker” – bryr sig inte säkerhetspolisen. Men 1926 har Pilnjak tagit upp något eldfångt. Stalin som metodiskt betar av alla som kan hota hans ställning har insett att en farlig konkurrent om makten är Michail Frunze. Frunze har stridit i inbördeskriget i Röda armén och sedan stigit i graderna inom armén; 1925 når han den högsta makten som överbefälhavare för landstyrkor och flotta. Frunze har även varit på besök hos Atatürk 1921, som diplomat. Denna revolutionshjälte måste elimineras och Frunze övertalas att lägga sig på operationsbordet för en obestämd magåkomma. Han dör under operationen. Pilnjak tar upp ämnet och skriver en novell om en fiktiv befälhavare Gavrilov som råkar ut för just detsamma. Den publiceras i tidskriften *Novyj Mir* och hela upplagan beslagtogs omedelbart. Alla har sett sanningen – Frunzes död är ett beställningsmord.

Pilnjak får dock existera ännu en tid för de ”icke önskvärda” författarna är för många och den politiska utrensningen kräver statspolisens krafter. Men 1929 har Stalin eliminerat Trotskij som sänts i exil och nu utbryter en rasande kampanj mot författarna Pilnjak och Zamjatin. Det har tillsvidare varit möjligt för författarna i landet att publicera sig på ryska förlag som uppstått i Berlin och Prag efter 1917. Hädanefter betraktas sådant som ”övergång till fienden” – landsförräderi. Pilnjaks berättelse ”Mahogny” har publicerats på förlaget Petropolis i Berlin, som publicerar flera mycket sovjetiskt sinnade författare. Zamjatin *Мы: Роман* (Vi: en ro-

man) skrevs redan 1919–1920 och hann komma ut i engelsk översättning innan den publicerades på ryska i Prag. I ett brev 1929 skriver Zamjatin: ”Min utopiska roman *Vi* är framför allt en protest mot all slags maskinisering, mekanisering av människan. Amerikanska kritiker fann att romanen tog upp det som försiggår på Fords fabriker. I romanen finns vissa drag från krigskommunismens tid, men rent allmänt handlar den inte om nutiden.”

Angreppen på Pilnjak och Zamjatin berodde inte bara på publikationerna. Bägge hade varit aktiva i skapandet av ett oberoende ryskt författarförbund, Pilnjak var ordförande i Moskva, Zamjatin i Lenningrad. Genom tidningskampanjen mot dem (1929–1931) manövrerades de ut ur förbundet som övertog av regimlojala skribenter.

Pilnjak får dock ännu en möjlighet att resa till USA, landet som genast efter revolutionen sågs som ett framtidsland. Industrialisering stod ju på agendan i sovjetstaten och den framgång som Ryssland nått i början av 1900-talet hade svepts undan av revolutionen. Pilnjak skriver berättelsen ”Okay” om resorna i USA och boken utkommer i tre upplagor 1933–1935. Pilnjak är en av de mest lästa författarna vid denna tid.

Men inringningen har redan börjat. Pilnjak har vänskapsband till de georgiska diktare som Stalin ger sig på. Tizian Tabidze var marskalk vid Pilnjaks bröllop med Kira Andronikasjvili. Tabidze arresteras i oktober 1937, bryts ner i fängelset med tortyr och dödas den 16 december. Paolo Jashvili som ser sina vänner i Tbilisi arresteras och försvinna skjuter sig en kula för pannan den 22 juli 1937 mitt i Georgiska författarförbundets lokaler.

Den 27 oktober 1937 fyller Boris Pilnjaks och Kira Andronikasjvilis son lille Boris tre år. Grannen, Boris Pasternak, tittar in men någon fest blir det inte. Så var det också på Pilnjaks egen födelsedag den 11 oktober. Huset hade redan ”märkts ut” som ”pestsmittat”. När polisagenterna kommer för att hämta honom klockan tio på kvällen den 27 oktober går Boris Pilnjak ut utan att ta med sig något. Polisen bär däremot med sig papper och mapper som försvinner ur författarens arkiv. Liksom många andra bränner hustrun Kira mängder av papper i rädsla för en andra husrannsakan – elden falnar inte i trädgården under två dygn. Själv arresteras hon en

Boris Pilnjak (1924) och Anna Achmatova (1921) porträtterade av Jurij Annenkov (1889–1974).

månad senare i filmstudion där hon arbetar. Då har hon lyckats överlämna lille Boris till hans mormor och morfar i Georgien, han adopteras av dem och växer upp utan det brännmärkta namnet Pilnjak. Den unga skådespelerskan Kiras liv gnagas sönder av 19 år i läger. Hon kommer ut 1956, men dör redan 1960, 52 år gammal.

Sonen Boris Andronikasjvili överlevde och gjorde sig småningom ett namn inom filmen. Han verkade hela livet för att faderns verk skulle kunna komma ut på nytt. Det kunde ske efter att fadern rentvåtts som ”oskyldig”. På sin förfrågan 1988 erhöll sonen ett meddelande om att ”Pilnjak-Wogau Boris Andrejevitj, f. 1894, grundlöst blivit dömd till arkebusering den 21 april 1938 på en falsk anklagelse om brott mot staten”. 1938 ägde inga rättegångar rum. Efter några minuters uppläsning av domen verkställdes straffet omedelbart.

Anna Achmatova hade blivit bekant med Pilnjak genom Jevgenij Zamjatin. Zamjatin lämnade Ryssland 1931 efter att ha skrivit ett brev till Stalin där han förklarade att han inte kunde existera i landet längre som författare. Pilnjak fortsatte oförtrutet att försvara det fria ordet och på ett möte i januari 1937 höll han ett anförande:

Jag är en iakttagare. Vårt vapen, kamrater, är ordet. Hur vi förhåller oss till en författare, till författarna, beror i hög grad på hur de använder sitt vapen, värnar det. Och det avgörande är ordets exakthet, sannheten och tonen. Och en författare som skriver en sak och tänker en annan, han kan aldrig bli en äkta författare.

När kampanjen mot Pilnjak och Zamjatin rasade som värst 1930 frågade sig författare ute i Europa (Romain Rolland, Bernard Shaw, Stefan Zweig) vad som egentligen pågick i Ryssland. Ett brev som Pilnjak skriver till Zamjatin i november 1930 slutar med raderna: ”Brevpapper och kuvert har jag fått av Stefan Zweig.” Något mera än ett moraliskt stöd kunde inte författarna utomlands ge sina ryska kolleger.

BARBARA LÖNNQVIST

Texten kommer att ingå i en bok med titeln *En livsmosaik i dikt: Anna Achmatova*.

Av Boris Pilnjak finns i svensk översättning böckerna *Volga rinner mot Kaspiska havet* (1936, orig. 1930) och *Det nakna året: en revolutionsroman* (1975, orig. 1922).